

MARIA VAN OEKRAÏNE

Mieke Vandromme

© 2024 Mieke Vandromme | Uitgeverij Sterck & De Vreese
Omslagontwerp Marjolein Schurmans
Boekontwerp Mieke Vandromme

ISBN 978 94 6471 1936
NUR 301

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
Uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234,
8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl
www.miekevandromme.be

Voor Eva, die het verhaal van haar *baboesia* met mij deelde.

DEEL I

*Ik leefde op de aarde in een tijd
waarin wie sprak zich beter kon verbergen
en zich in schaamte op zijn knokkels bijten.*

Miklós Radnóti - *Het schriftje uit Bor* - 1944

OVER HET PLEIN VALT EEN DODELIJKE STILTE. De prikkeldraden rondom trillen in een plotse windvlaag. Daarna omspannen ze het terrein weer even strak als voorheen. De ruwhouten hekken zijn zwartgeblakerd. Ze vertonen grote openingen, maar niemand klimt erdoorheen. De deuren van de barakken staan wijd open. Stof wervelt op, geruisloos. De verte komt nabij, maar vervaagt. Alles zweeft. De nacht was te kort, de dromen waren niet in staat de afgebeulde lijven troost te bieden. Om middernacht vielen de bommen.

Nog altijd schijnt de maan over het landschap. De hemel is smerig donkergrijs en bewolkt. Het werkkamp is verstarde, onbeschut, ontwapend. De schaduw van een ontplofte tank glijdt over de muur van het enige stenen gebouw van de Anlage. Enkel de gelijkvloerse verdieping met de kantine is er nog, de hogere verdieping is weggeslagen. Rook kringelt omhoog, in een ooverdovende stilte.

Hier en daar branden balken en lappen stof, papier smeult en verrimpelt in de wind. Dit alles is klein en miezerig, als kampvuren gemaakt door kinderen. Het grote spel is afgelopen. De Duitse uniformen zijn verdwenen. Net op tijd voor het vijandelijke vuur.

Een vogel vliegt over en krijst. Dit lijkt het sein. Een groepje dwangarbeiders strompelt uit de barak. Ze houden elkaar in evenwicht, knippen met hun doodvermoeide ogen. De rafels en lompen kunnen hun uitgeteerde lichamen al lang niet meer verhullen. Trillend houden ze hun lijven bijeen. De duisternis slokt hun verbaasde gemurmels op.

Na de stilte volgt de stank. Verkoold hout, benzine, verschroeid vlees.

Stilaan worden de contouren van de doden zichtbaar. Het stof zet zich vast op hun geschonden, kale hoofden en in hun geknakte gewrichten. Verstomde monden, gebroken ogen in uitgemergelde gezichten. Ze zwijgen. Voor eeuwig. De voeten zwart, handen als klauwen uitgestrekt naar iets ongrijpbaars. Verbrijzelde botten en miserabele, gescheurde spieren. Het einde kwam toch nog onverwacht.

Rechts kreunt een man, links nog een, dan verder nog enkelen. Er komt leven in de massa vlooienvodden. Een gedaante sleept zich blindelings voort als een rups, kronkelend in de stoffige grond. Zijn bloedspoor wordt onmiddellijk door de gretige, droge aarde opgezogen. Steeds luider klinken

de uitroepen. 'Auw! Help!' Hopen ze op een wonder, deze skeletten die overleefden? De Oekraïners, Russen, Polen en andere nationaliteiten. Al jaren wachten ze op verlossing voor hun verhakkelde, koortsige lijven.

De wachttorens is omgevallen, er zijn geen gewapende bewakers meer. Hun schaduwen zijn door de openstaande poort het veld in gelopen. Dat lijken de kampbewoners nu pas te beseffen. Ze wagen zich naar de rand van het terrein, snuffelen als bange honden aan de grens. Een zet er behoedzaam een stap overheen. Er gebeurt niets.

Verderop bij de fabriek is de lucht bijna zwart. Rookwolken walmen op uit de hoogste verdieping. Ze omsluieren de maan. Vlammen likken aan dak en kozijnen. Ineens vallen steenbrokken neer met een droge plof. Gens knispert. Stofvlokken wervelen over de verschroeiende aarde. De wind verspreidt de bittere geur van verbrande huid en haren.

In het midden van het plein, tussen lappen vlees en afgerukte botten, liggen twee lichamen. Gaaf op het eerste gezicht. Half naast, half op elkaar lijken ze te slapen. Een aan elkaar geklitte bundel bruingrijze uniformen met merktekens van het brandweerkorps op de schouders. Het ene lijf begint waar het andere ophoudt en omgekeerd. Ze zijn ineengestremgeld zoals ze door hun moeder als tweelingbroers op de wereld werden gezet. In hun doodsangst hebben ze elkaar vastgegrepen, met de restanten van verdwaalde herinneringen in hun blikken.

Toch zijn ze niet helemaal verstild in het gruwelbeeld.

Een vinger beweegt, een ooglid trilt, pezen spannen zich op om te leven.

TOT IN HAAR SLAAP HOORDE Maria het geluid van lepels die over borden schraapten. Ze voelde het zelfs, als een lichte trilling op haar huid. De honger was er altijd.

‘Wie het voedsel heeft, bezit de macht.’ Moeder sprak minstens één keer per dag die zin uit. Als een bezwering. Met haar sprookjesstem. Een timbre dat ze speciaal daarvoor bewaarde. Ze klonk diep en mysterieus zoals de heks Baba Jaga, voor wie Maria oneindig bang was. De duivelin met de krakende lach achtervolgde haar tot in haar dromen tot ze naar adem happend wakker schoot. Moeder vertelde volkse verhalen met personages die zo waarachtig waren dat ze voor Maria echt leefden. Zo was er haar grootmoeder, haar *baboesia*, die een betoverde prinses was. ‘Je lijkt op haar,’ zei moeder, ‘hetzelfde haar, donkerrood als onze aarde, dezelfde melkwitte huid. En ogen die de kleur hebben van de hemel in de herfst, blauwgrijs.’ Altijd vloeiden daarbij enkele tranen, die ze snel wegwiste met een tip van haar sjaal. ‘*Baboesia* Sofia was behekst. Van haar zes kinderen bleef slechts ik als jongste in leven. Ze stierf van verdriet, lang voor jij geboren werd.’ Wanneer het drama zowel in de sprookjes als in het echte leven een hoogtepunt bereikte, wees moeder met een trillende wijsvinger in de richting van de heilige Nikolaj. De icoon, niet groter dan een hand die ze van *baboesia* Sofia geërfd had, moest hun familie behoeden voor kwalen en rampen. Met de jaren waren de ooit levendig geschilderde kleuren doffer geworden. Het gouden randje was door het veelvuldige aanraken bij de hoeken afgesleten.

‘Aiaiaai.’ Moeders geweeklaag sloeg stuk op de lemen vloer van hun eenvoudig boerenhuis. Ook dat gebeurde dagelijks, alsof ze ergens pijn had. De oorzaak was de honger of eerder de angst ervoor. Maria wist dat in sommige gezinnen het portret van Stalin aan de muur hing in plaats van een ouderwetse heilige. Niet bij hen thuis. Vader verbood het uitdrukkelijk. Maar noch de geheimzinnig glimlachende Nikolaj, noch moeders litanieën brachten eten op de tafel. En Stalin zeker niet. Het deed er dus niet toe waarmee de muren versierd waren.

Ze leden honger, erge honger.

Het was 1932, het begin van de hongersnood die bij hen in Oekraïne *Holodomór* werd genoemd. *Holod* betekende ‘honger’, *mor* ‘epidemie’.

Oekraïne was met zijn vruchtbare zwarte aarde, onder het voorbije regime van de laatste tsaren, de graanschuur van Europa geweest. Onder Stalin werd het een lijkenhuis.

De landbouwers verborgen hun graan angstvallig en slachtten hun vee liever dan dat ze het leverden aan de staat. Niets van wat werd weggevoerd, kwam ooit terug. Het graan niet, de beesten niet, de mensen niet. Wie weigerde zijn bezittingen aan de collectivisatie op te offeren en zich bij een staatsboerderij aan te sluiten, werd naar de ijzige bossen en steppen van Siberië gedeporteerd. Sommige zogenaamde *vijanden van het volk* werden meteen doodgeschoten. Zoals Maria's vader. Als een wanhopige wildeman verdedigde hij hun kleine hoeve tot zijn laatste ademdeug. Hij werd voor de ogen van zijn gezin neergeknuppeld en afgeschoten als een beest. Dat gebeurde in 1930, in hun dorp Vereskoení. Maria was toen vijf jaar oud. Ze herinnerde zich vooral het vele bloed. Het bloeide open in een zwarte bloem op de bevroren grond. De metaalachtige geur, zoals van een muntstuk dat ze lang in haar hand had gehouden, bleef haar voor altijd bij.

Hoewel het in dat noodlottige voorjaar van 1932 tijd werd om te zaaien, werkte er niemand meer op het land. Alles lag braak. De onteigening van de boeren had de gehele Oekraïense landbouw platgelegd. De gezinnen die van hun hoeves waren verdreven, doolden rond en bivakkeerden op de natte velden. Er was geen oogst. De bossen werden leeggestroopt. En toen er geen enkele haas of patrijs meer te vinden was, werden boven miserabele vuurtjes honden en katten geroosterd. Wanhopige vrouwen trokken met hun uitgehongerde, zieke kroost door de straten in de hoop een goede ziel tegen te komen die hun een homp brood gaf.

Maria hield met kinderlijke verwondering ook haar handpalm op voor de oude besjes Agafja en Agrippina, die af en toe wat korsten uitdeelden. Zij waren in de tsarentijd geboren en hadden de revolutie, eerdere rampen en oorlogen in hun land overleefd. Het waren kleine, kromme vrouwtjes die door de honger hadden geleerd dat ze altijd een stuk brood in de kast moesten achterhouden. Hun lichamen hadden zo vaak de dood getrotseerd dat ze wel onsterfelijk leken. Alhoewel ze doorzichtig waren als spoken, hielden de kinderen van hen. Ze zongen hun namen in versjes en klopten op hun deur. Op een dag lagen Agafja en Agrippina helemaal stijf en dun als wit papier op de stoep van hun huisje. Hun kasten waren leeggeplunderd tot de laatste kruimel.

Toen na de verdwijning of de dood van de mannen ook veel vrouwen stierven, stikte het in de dorpen van de zwerfkinderen. Halfnaakte, vieze en hongerige skeletjes die met opgezwollen buiken en grote, lege ogen hun handjes uitstrekten naar elke voorbijganger.

De honger roeide hele streken uit. Er was geen mens meer om de doden te begraven. Ze ontbonden waar ze gestorven waren. Waanzin en kannibalisme grepen om zich heen. Ouders aten soms de lijken van hun kroost op. Maria's moeder verbood haar twee jongste dochters buiten het erf te komen.

Het jaar 1933 was het ergste van allemaal. Het dagelijks leven werd almaar grauer. Het volk at witte kool in alle mogelijk variaties. Gekookt, gebakken, gestoomd. De koolsoep die moeder haar gezin voorzette, werd steeds wateriger. In de voorraadkast stond enkel nog *povidlo*, ongezoete pruimenmoes. En ook die raakte op. *Kasja*, pap als ontbijt, aten ze enkel wanneer Maria's oudere broer op bezoek kwam. Hij werkte in een sovchoze en kon moeder af en toe een bij elkaar gespaard voorraadjie graanpulp toestoppen.

De mensen leefden naast elkaar, het was elk voor zich. Stalins onteigeningscommando's kwamen met hardnekkige regelmaat terug. Jonge mannen met bruine petten en gladgeschoren gezichten.

'*Chlopsy*, knapen nog,' zuchtte moeder, 'ze denken dat ze stoer zijn.'

Dat waren slechts de idiote knechten die het vuile werk opknapten. Erger waren de beroepscommunisten in hun zware overjassen, rondstampend in hoge laarzen, de geladen pistolen in hun broeksriem gestoken. Zij bleven op de straat staan, met afschrikwekkende gezichten.

Het commando spaarde moeder niet, ook al was ze een arme weduwe. Alles namen ze haar af. Alleen de tafel en drie kreupele stoelen bleven staan. Hun enige bed namen ze niet mee, enkel omdat het te zwaar was om te tillen. Bovendien hadden ze al voldoende meubelen verzameld. Elke dag passeerden de volgeladen karren met aangslagen goederen van gedepoteerde boeren, voortgetrokken door magere, harige knollen. De communisten grijnsden hun smerige tanden bloot toen moeder de samowar tegen haar borst geklemd hield en '*nie, nie*' gilde. Blijkbaar waren ze onder de indruk van haar onverzettelijkheid. Ze spuugden op de grond, noemden haar 'een stomme geit', maar raakten haar niet aan. De *chlopsy* zwaaiden met koevoeten die ze eerst bij de voordeur hadden achtergelaten. Ze begonnen de planken uit de vloer te wrikken. Maria keek toe vanachter haar moeders rokken. Welke verborgen schatten dachten de dieven te vinden? Er was niets.

Ontgoocheld roofden ze dan maar de laatste kippeneieren uit de ren, zogen ze ter plekke leeg en wierpen de schalen gemeen lachend voor moeders voeten neer.

Nergens viel nog een graankorrel te bespeuren toen ze hun hielen lichtten. Slechts een zak pompoenpitten hadden ze over het hoofd gezien. Toen aan het begin van de herfst de verbouwde pompoenen rijp waren, werd hun gezin oranje. Ze kregen de kleur van het vruchtvlees, dat hun enige en laatste voedsel was geworden.

Op een dag trok moeder naar Parafiivka, een groter dorp in hun buurt. Een voetreis ver. Dat was een verschrikking voor haar, verzwakt als ze was met opgezwollen benen door ondervoeding. De hemel was donkergrijs, volgepakt met sneeuwwolken. Mensen en dieren vrozen vast aan de beijzeld grond. De bomen stonden donker en stil rond hun huis, hun *chata*, door de koude geraakt tot in het diepste van hun bast.

‘Doe voor niemand open!’ Moeders laatste, telkens herhaalde woorden. Haar donkere stem joeg Maria angst aan.

Ze verschanste zich met haar zusje van vier in bed. Ze had er alle dekens opgestapeld die in huis te vinden waren om Anna warm te houden, want ze hoestte al weken. Anna kreunde zacht. Slap lag ze onder de vracht beddengoed, verlamd door honger en ziekte. Maria hield haar koortsige handje vast en prevelde gebeden in de richting van de icoon van de heilige Nikolaj, die ze aan het voeteneinde had neergezet.

‘Aiaiaai.’ Ze probeerde moeders geweeklaag uit. Urenlang. Als een langgerekte toverspreuk. ‘Anna, Annoesjka, wordt beter. Alstublieft. Aiaiaai.’

Ze huilden zich samen in slaap, de lange, bange, barkoude dagen dat ze helemaal alleen thuis waren.

Moeder keerde terug met purperen, bevroren tenen. Daardoor zou ze voor de rest van haar leven licht blijven manken. Haar wimpers trilden, zwaar van de rijp. Aan haar neus hing een pegeltje ijs, waarlangs een waterdruppel gleed. Ze had een uitpuilende boodschappentas bij en een flesje medicijn voor Anna. Met een wrange glimlach liet ze haar dochters haar kale schedel zien. Het prachtige haar, dat ze net zoals *baboesia* Sofia trots als een prinses rond haar hoofd gevlochten had gedragen, was verdwenen. Ze had het verkocht. In Parafiivka werd er een pruik van gemaakt voor hooggeplaatste dames.

Het was twee dagen feest. Maar toen een week later alle voorraad opgegeten was, verergerde de toestand van Maria’s zusje zienderogen. Moeder sprak raadselachtige formules uit. Ze smeekte de heilige Ni-

kolaj een wonder te verrichten. Achtenveertig uur waakte ze, zonder te eten of te slapen. De kleine Annoesjka stierf in haar armen. Ze wikkelde het meisje in een laken en droeg haar de tuin in, want ze wilde niet dat ook maar iemand het lijkje zou aanraken. Omdat de grond bevroren was, begroef ze haar onder een massa kreupelhout.

Vanaf die dag sprak moeder nog amper. Ook al zeurde Maria, ze vertelde niet langer volksverhalen. Ze knikte of schudde enkel het hoofd als ze iets wilde zeggen. Haar ogen waren hard en droog. De stoppeltjes op haar schedel verborg ze onder een doek.

Overall ging het traditionele Oost-Slavische kleurenpatroon met haar mee.

Rode ruiten en sterren met accenten van blauw en zwart.

ZE SLEEPTEN ZICH VOORT in de opgelegde, collectieve nachtmerrie. De onderwerping en anarchie verlamden alles. De lucht in het land stond stil. Alles verzonk in een bodemloos moeras. Het volk leed onmenselijk onder de overweldiging, willekeur en uitroeiing door Stalin. Miljoenen mensen stierven de hongerdood of werden vermoord.

Maria's moeder droeg het verdriet om Anna op haar huid. Als weerhaken maakte het rimpels en kerven in haar voorhoofd en wangen. De wollen sjaal hield ze altijd om haar hoofd geknoopt, ook 's nachts. Ze prevelde oude gebeden en bekruste zich dagelijks meerdere keren voor de icoon van de heilige Nikolaj.

Ze overleefden op paardenbloemen en de enkele knollen die ze kweekten in hun moestuin. Uit graspollen persten ze sap en ze geloofden dat het gezond was, al bezorgde het hen vaak kolieken. Een omelet van een enkel ei was in die dagen een feestmaal. Wanneer ze het veilig achtten, trokken moeder en dochter naar het bos om paddenstoelen te plukken. Die verwerkten ze in zowat alles. Ze maakten er zelfs een stroperige, zwarte compote van.

Om de andere week kwam Maria's broer Petró langs op zondag. 's Morgens stond ze al op de uitkijk aan de deur van hun *chata*. Van ver herkende ze zijn zwerige stappen, zijn fiere houding.

'Petja, Petja.' Maria sprong in zijn armen. Hij draaide haar in het rond.

'Wel, prinses Maria, vond je al een prins?' vroeg hij plagend.

'Jij bent mijn prins, Petja. Wat bracht je voor ons mee?'

Verlangend keek ze naar de linnen zak die over zijn schouder hing. Hij verraste hen telkens met iets uit de sovchoze. Een reepje spek, een half brood, een bos groenten of een zakje graan. Op die dagen vond moeder haar spraak terug, al was het maar om Petró – ze bleef hem halsstarrig bij zijn officiële naam aanspreken – de mond te snoeren wanneer hij opschepte over de moderne staatsboerderij. Ze sloeg hem op de schouders en verweet hem een communist te zijn geworden.

Maar Petja lachte haar uit. 'Het rijk van de koelakken is voorbij, moedertje.'

Na zijn vertrek nam moeder haar plaats voor het raam weer in. Ze keek naar de wissel van de seizoenen in de velden die Maria's vader had bewerkt en die nu braak lagen.

Haar zwijgen veranderde in kille eenzaamheid.

Vanaf de leeftijd van twaalf ging Maria niet meer naar school. Moeder vond het onderwijs verloren tijd die beter besteed werd aan hun eigen huishouden. De leerlingen moesten immers zelf het klaslokaal schoonhouden. Ze veegden, dweilden, laptten de ramen en dichtten de kieren met oude kranten, zodat het niet tochtte. Haar leraar, meester Trolén, stuurde Maria met de oudsten van de klas de straat op om brandstof te zoeken voor de kachel. Dit was niet zonder gevaar. Er liep altijd onguur volk rond. Weerzinwekkende, smerige zwervers die ziekten verspreidden. Verkrachters ook die verzot waren op jong meisjesvlees, net als de heks Baba Jaga in de angstwekkende sprookjes waarmee moeder haar de stuipen op het lijf joeg. Bovendien nam moeder het de piepjonge meester Trolén kwalijk dat hij een 'rode' was. Dat kon volgens haar niet anders, aangezien zijn ouders zijn oorspronkelijk voornaam Levi hadden veranderd in een naam die bestond uit de beginletters van de namen Trotski en Lenin.

'*Paraziti,*' vloekte moeder, maar enkel in de beslotenheid van hun keuken. Ze zei het fluisterend, want overal hadden de muren oren en men wist nooit of scheldwoorden als 'parasiet' en 'idiot' te horen waren tot in Moskou. Voor de minste kritiek kon men opgepakt worden.

Ondanks haar tegenstribbelen, hield moeder Maria onverbiddelijk thuis en onderwees haar zelf. Het kwam erop neer dat ze haar koolsoep leerde koken, gaten in kousen liet stoppen en haar verplichtte hun tot op de draad versleten kleren te verstellen.

Dat thuisonderwijs verliep niet zonder slag of stoot. Maria las liever en schreef de mooiste zinnen uit haar schoolboeken over in het schrift dat meester Trolén haar had toegestopt. Hij had haar talent voor schrijven en opstellen steeds aangemoedigd. Het mondde uit in een machtsstrijd met moeder. Die verdroeg die schoolse geletterdheid niet. 'Je kunt jezelf niet voeden met letters en cijfers,' was een van haar herhaalde uitspraken. Ze kreunde en kafferde met veel 'aiaiaai'. Telkens wanneer Maria verzaakte aan haar huishoudelijke plichten en zich terugtrok met een boek, gaf ze haar een mep tegen het achterhoofd en noemde haar lui en koppig. Maria huilde, sloeg om zich heen en keilde emmers water voor haar moeders voeten leeg. Finaal verscheurde moeder haar schrift en samen met de schoolboeken belandde het in

de potkachel. Het papier krulde om, werd zwart. Moeder pookte zodat as en vonken in het rond vlogen. Maria huilde. Enkele minuten maar, dan veranderde haar verdriet in woede. Een razernij maakte zich klaar om roodgloeiend de kamer in te springen. Maar ze bleef roerloos voor de kachelbuik staan. Er kwam geen geluid uit haar mond. De woorden waren te groot, ze bleven in haar keel steken. Een schokje trok door haar lichaam, van stuit tot kruin.

Maria stelde zich voor dat *baboesia* Sofia naast haar stond. Grootmoeder zou haar gesteund hebben. Zij was ontwikkeld geweest, een prinses die Poesjkin had gelezen. Dat gebeurde voor ze betoverd werd en huwde met een boerenzoon, Maria's grootvader. De hele familie zei altijd dat Maria leek op *baboesia*. De wilskracht – moeder noemde het koppigheid – had ze van haar geërfd. Maria rechtte de rug, hief haar hoofd, een prinses waardig. Waarom begreep moeder haar niet? Ze sloot een vuist om het enige potlood dat ze had kunnen redden. De papieren warmte duurde slechts vijf armzalige minuten. Van haar boeken bleef niets anders over dan een hoopje grijze as. Vanaf die dag sprak ze ook niet meer.

Moeder en zij werden twee stomme vrouwen.

In hun schuurtje vond Maria oude kasboeken van haar vader. Het waren beduimelde schriftjes met knisperend, dun papier waarin lange rijen getallen stonden over de aankoop van zaaigoed en de verkoop en opbrengst van de gewassen. Wellicht had hij zijn aantekeningen willen verbergen voor de brigades die de kleine boeren controleerden. Op de vrije bladzijden kon Maria haar fantasie kwijt. Met het potloodstompje schreef ze de zinnen neer die ze onthouden had uit haar schoolboeken en ze bedacht er korte verhaaltjes bij. Ze verborg haar schat onder de plankenvloer van het buitentoilet en wendde buikpijn voor. Omdat ze vaak diarree hadden, liet moeder haar op die plek met rust. Zo ontstonden tijdens die gestolen uren sprookjes waarin prinses Sofia heksen versloeg en de prins van haar dromen kuste. Steevast verzong Maria een mooi einde voor haar heldin en ze geloofde oprecht in een lang en gezegend leven. Op die manier nam ze weerwraak op moeder, op Baba Jaga en de hele narigheid waarin ze leefde.

Zwijgen werd een gewoonte. Het was hun tweede natuur geworden de angst te onderdrukken waarover het verstand geen controle bezat. Ze hielden de woede binnen achter hun samengeperste lippen en beseften niet dat het onheil hen nogmaals hard zou treffen aan het einde van dat rampjaar.

Op een zachte winterse zondagmiddag kwam Petró op bezoek en Maria was enkele uren gelukkig. Hij kon sappig vertellen en ze fantaseerde sprookjesfiguren bij zijn verhalen die ze later in haar schriftjes wilde laten optreden. Op het vuur pruttelde een portie granenkoffie, meegebracht van de sovchoze. Rond zeven uur vertrok hij naar een feest in een dorp verderop.

‘Dag moedertje, dag prinses Maria. Ik kom binnenkort weer.’

Hij loste op in de donkere decemberavond die uitzonderlijk mild was, maar onvergeeflijk bedrieglijk.

Om vier uur 's nachts werd er op de deur gebonsd. Hard. Twee, drie slagen, telkens opnieuw. Met ogen groot van angst deed moeder open. Daar stond oom Ivan, vaders oudere broer. Neef Ilja, die enkele jaren ouder was dan Maria en sinds zijn kleutertijd wat simpel van geest, probeerde zich te verstoppen in de duisternis.

‘Het is Petró. Er is hem iets overkomen.’ Oom nam de pelzen muts van zijn hoofd. Dat deed hij anders nooit.

Maria slaakte een gil. Moeder zakte door haar benen. Ze konden haar nog net opvangen en op een stoel plaatsen. De sjaal was van haar hoofd gegleden en Maria zag dat haar oom schrok van het grijzige dons op haar schedel.

‘Waar?’ bracht moeder met moeite uit.

‘Voor onze hoeve.’

‘We gaan,’ zei ze.

‘Het is geen zicht voor een kind,’ fluisterde oom. Maar ze durfden Maria niet alleen achter te laten, dus ging ze mee.

De winterochtend brak door. Alle kleur was uit de wereld verdwenen. Een wit vlies bedekte de velden, de bomen stonden roerloos zwart te zwijgen tegen een viltgrijze lucht. Neef Ilja hield de hele weg Maria's hand stijf vast. Niemand sprak een woord.

Petró was nog warm toen ze hem vonden. Oom Ivan had hem toegedekt met een paardendeken. Hij leek te slapen, maar Maria zag de bloederige wonden in zijn borst. Zijn glanzende, zwarte haar lag plakkerig en in slierten voor zijn gezicht.

‘Naar binnen, neem hem binnen. Alstublieft,’ smeekte moeder. Ze bekruste zich driemaal.

‘De politie moet komen constateren, zuster.’ De droge oudevrouwstem van tante Olga. Ze was handenwringend bij hen komen staan. Maria mocht haar niet. Ze had een spitse mond als een ekster. Moeder noemde haar een harde vrouw, zonder mededogen, die zich enkel om zichzelf bekommerde.

‘Wat deed Petja hier, oom?’ Maria had hem bij zijn jas gegrepen. Hij legde zijn grote boerenhand op haar schouder. Ze voelde de warmte door zijn handschoen heen. Bij de duim was een groot gat. Maria keek er in verwondering naar. Ze zou zich later dit moment levendig blijven herinneren en beseffen dat het de vreemdste dingen zijn die bijblijven als het leven stilstaat.

‘Misschien werd hij achtervolgd voor zijn geld. Wellicht hebben ze hem daarom...’ Oom Ivan trok zijn muts tot diep boven zijn ogen, zodat de vrouwen zijn troebele blik niet zouden zien.

‘Wie?’ Moeders stem brak.

Ze kwamen het nooit te weten. Er volgde een onderzoek en een autopsie. Petró was inderdaad op het feest geweest, had er gedronken en gedobbeld met soldaten. Rond elf uur was hij vertrokken. Werd hij gevolgd? Verrast door bendes in de bossen? Er waren meerdere messteken, verder geen aanwijzingen. Hij had zich nog voortgesleept tot aan de boerderij van oom Ivan. De politiehonden volgden het bloedspoor tot het doodliep.

Het sneeuwde tijdens zijn begrafenis. De wind blies de fijne, scherpe ijskristallen in hun gezicht. Naast het graf van vader en het kruisje voor Anna gaapte een pas gedolven, rechthoekig gat. De mannen van de gemeentedienst stonden ernaast. Zwart en stokstijf als kraaien, de schop in de hand. Petró’s kist werd neergelaten in de steenkoude aarde. Er liepen tranen langs Maria’s neus tot op haar kin. Haastig veegde ze die weg, want ze vrozen vast aan haar huid. Ze rilde en schurkte tegen moeder aan, maar zij bewoog zich niet. Ze kreunde enkel het weemoedige ‘aiaiaai’, het geweeklaag dat klonk als een litanie en zo eigen was aan rouwende Slavische vrouwen.

Maria had onder haar jas willen kruipen. Ze wilde daar schuilen om moeders hartenklop te voelen, om haar paniek tot bedaren te brengen, om te bedelen voor een beetje warmte. Maar moeder was wit als een beeld, versteend in haar verdriet. Enkel de klaagzang bleef aanhouden.

De pope haspelde de geijkte reeks gebeden in ijltempo af. De gure wind bolde zijn rok op. Er bengelde een druppel aan zijn neus. Na afloop van de begrafenis gaf hij hen een hand. Gevolgd door de kraaien, snelde hij weg in de mist die over de begraafplaats lag. Maria keek hen na tot ze zwarte stipjes werden.

Een politieman drukte moeder een pak in de armen. De bebloede kleren van Petró.